

**ЕЛЕКТРОНЕН БЮЛЕТИН
РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – СОФИЯ**

**E-BULLETIN
REGIONAL HISTORY MUSEUM – SOFIA**

Бр. 05/2022
Vol. 05/2022

**Издателство на Регионален исторически музей – София
Publishing of Regional History Museum – Sofia**

София 2022

**„Е-бюлетин“ е периодично научно електронно издание на
Регионален исторически музей – София**

**“E-Bulletin” is a periodical scientific electronic edition of
Regional History Museum – Sofia**

Съставители

д-р Александър Станев (РИМ–София)
Цветозар Йотов (РИМ–София)

Отговорен редактор

Цветозар Йотов (РИМ–София)

Редакционна колегия

доц. д-р Венета Ханджийска-Янкулова
(РИМ–София)
гл. ас. д-р Илиана Борисова-Кацарова
(СУ „Св. Климент Охридски“)
д-р Марио Филипov (РИМ–София)
Елена Николова (РИМ–София)

Техническо оформление

Светлана Чолакова

Editors

Alexander Stanev, PhD (RHM–Sofia)
Tzvetozar Yotov (RHM–Sofia)

Editor-in-chief

Tzvetozar Yotov (RHM–Sofia)

Editorial Board

Veneta Handzhiyska-Yankulova,
Assoc. Prof., PhD (RHM–Sofia)
Iliana Borisova-Katsarova, Chief Assist.
Prof., PhD (SU “St. Kliment Ohridski”)
Mario Filipov, PhD (RHM–Sofia)
Elena Nikolova (RHM–Sofia)

Layout

Svetlana Cholakova

**Издателство на Регионален исторически музей – София
Publishing of Regional History Museum – Sofia**

ISSN 2603-4247

**Изисквания към авторите за подготовка на публикация / Requirements for authors
when preparing a publication: <https://e-bulletin.sofiahistorymuseum.bg/bg/requirements>**

Регионален исторически музей – София
Regional History Museum – Sofia

ЕЛЕКТРОНЕН БЮЛЕТИН E-BULLETIN

<http://www.sofiahistorymuseum.bg/bg/>

<http://e-bulletin.sofiahistorymuseum.bg/bg/>

Бр. 05/2022

ISSN 2603-4247

Vol. 05/2022

СЪДЪРЖАНИЕ CONTENT

АРХЕОЛОГИЯ /ARCHAEOLOGY

**ПРАИСТОРИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИ ОТ МЕСТНОСТТА ЧУНГОВИЦА,
С. ЛОЗЕН, СТОЛИЧНА ОБЩИНА**

Мargarита Попова, Люба Дафова

**PREHISTORICAL MATERIALS FROM CHUNGOVITSA LOCALITY, VILLAGE
OF LOZEN, STOLICHNA MUNICIPALITY**

Margarita Popova, Lyuba Dafova

.....9–16

**КЪСНОАНТИЧНИЯТ КОМПЛЕКС В КВ. ВЕРДИКАЛ, ГР. БАНКЯ – ДАННИ И
МАТЕРИАЛИ ОТ ПРОУЧВАНИЯТА ПРЕЗ 1981 Г.**

Аnани Антонов

**THE LATE ANTIQUE COMPLEX IN VERDIKAL NEIGHBOURHOOD, TOWN OF
BANKYA – DATA AND MATERIALS FROM THE 1981 SURVEYS**

Anani Antonov

.....17–42

**ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЛОЗЕН И КАЗИЧЕНЕ,
РАЙОН ПАНЧАРЕВО, СТОЛИЧНА ОБЩИНА**

Александр Станев, Методи Златков

**FIELD SURVEYS ON THE TERRITORY OF LOZEN AND KAZICHENE VILLAGES,
PANCHAREVO DISTRICT, STOLICHNA MUNICIPALITY**

Alexander Stanev, Metodi Zlatkov

.....43–111

ИСТОРИЯ / HISTORY

БОЯНСКИЯТ МАЙСТОР И ПРЕДСТАВАТА ЗА САРАЦИНИТЕ

Ели Антова

THE BOYANA MASTER AND THE REPRESENTATION OF THE SARACINS

Eli Antova

.....115–128

СВЕДЕНИЯТА ЗА ВЛАСИ „РИМСКИ ПАСТИРИ“ И УПОТРЕБАТА НА ТЕРМИНИТЕ BULGARI, BLASII И MESSIANI В УНГАРСКИТЕ ХРОНИКИ ОТ XIII–XV ВЕК

Цветозар Йотов

THE ACCOUNTS OF WALLACHIANS AS “ROMAN SHEPHERDS” AND THE USE OF THE TERMS BULGARI, BLASII AND MESSIANI IN THE HUNGARIAN CHRONICLES FROM 13TH–15TH CENTURIES

Tzvetozar Yotov

.....129–151

ДИАЛЕКТИКА НА УПРАВЛЕНСКИТЕ И ИЗМЕРИТЕЛНИ СИСТЕМИ В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ И НЕЙНИТЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

Василис Пимпас

DIALECTIC OF MANAGEMENT AND MEASUREMENT SYSTEMS IN THE OTTOMAN EMPIRE AND ITS CONSEQUENCES

Vasilis Pimpas

.....153–167

ТАКОР КЮРДЯН – ТАКИ: 25 ГОДИНИ ПО-КЪСНО

Силвио Томов

TNAKOR KURDYAN – TAKI: 25 YEARS LATER

Silvio Tomov

.....169–185

ИЗКУСТВОЗНАНИЕ / ART STUDIES

ИЗЛОЖБА ПО СЛУЧАЙ 100 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА НИКОЛАЙ БОЕВ

Христина Грозданова

EXHIBITION ON THE 100TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF NIKOLAY BOEV

Hristina Grozdanova

.....189–206

НАУЧНАТА ИЛЮСТРАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ ОТ XIX ДО СРЕДАТА НА XX ВЕК И НЕЙНОТО МЯСТО В НАУЧНИТЕ ИЗДАНИЯ И ОТВЪД ТЯХ

Христина Грозданова

THE SCIENTIFIC ILLUSTRATION IN BULGARIA FROM 19TH CENTURY TO MIDDLE 20TH CENTURY AND ITS PLACE IN SCIENTIFIC EDITIONS AND BEYOND

Hristina Grozdanova

.....207–228

МУЗЕОЛОГИЯ / MUSEOLOGY

„СПОМЕНИ ЗА ШЕСТ СОФИЙСКИ УЛИЦИ“ ОТ ВЕРА МЕЧКАРОВА

Марияна Маринова

“MEMORIES OF SIX SOFIA STREETS” FROM VERA MECHKAROVA

Mariyana Marinova

.....231–253

РЕЗУЛТАТИ ОТ АНКЕТИТЕ ПРОВЕДЕНИ ВЪВ ВРЪЗКА С „ЕВРОПЕЙСКА НОЩ НА МУЗЕИТЕ 2022“ И ДЕНЯ НА СОФИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – СОФИЯ И НЕГОВИТЕ ФИЛИАЛИ

Ангел Драгиев

RESULTS FROM SURVEYS CONDUCTED IN CONNECTION WITH *EUROPEAN NIGHT OF MUSEUMS 2022* AND *DAY OF SOFIA* IN REGIONAL HISTORY MUSEUM – SOFIA AND ITS BRANCHES

Angel Dragiev

.....255–263

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ И ДИГИТАЛИЗАЦИОННИ РЕСУРСИ В БЪЛГАРСКАТА МУЗЕЙНА ПРАКТИКА

Ангел Драгиев, Йордана Николова, Даниел Иванов

DIGITALIZATION AND DIGITIZATION RESOURCES IN THE BULGARIAN MUSEUM PRACTICE

Angel Dragiev, Yordana Nikolova, Daniel Ivanov

.....265–285

НАУЧНАТА БИБЛИОТЕКА НА РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – СОФИЯ

Бранимира Тенева

THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE REGIONAL HISTORY MUSEUM – SOFIA

Branimira Teneva

.....287–289

КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО / CULTURAL HERITAGE

БЪЛГАРСКОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО В СФЕРАТА НА НЕДВИЖИМОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО С АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОФИЛ (1944–2020 Г.). ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД

Даниел Иванов

BULGARIAN LEGISLATION IN THE FIELD OF IMMOVABLE CULTURAL HERITAGE WITH ARCHAEOLOGICAL PROFILE (1878–1944). HISTORICAL REVIEW

Daniel Ivanov

.....293–305

КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО
CULTURAL HERITAGE

БЪЛГАРСКОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО В СФЕРАТА НА НЕДВИЖИМОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО С АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОФИЛ (1944–2020 Г.). ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД

Даниел Иванов

Обществено-политическите промени в България след края на Втората световна война водят след себе си до изменения и в областта на културата и в сферата на опазване на недвижимо културно наследство с археологически профил.

Необходимостта от промяна в законодателството в областта на опазването на културното наследство (движимо и недвижимо, материално и нематериално), в т.ч. и това с археологически профил, е породена от подемят, който се забелязва в археологическите проучвания след 1945 г. с активното участие на НАИМ–БАН. В годините между 1945 и 1949 се провеждат разкопки на различни обекти в страната – селище от РБЕ при Михалич, Свиленградско (1945 г.); халколитно селище при Криводол, Врачанско (1946 г.); продължение на разкопките на селищната могила при Караново, Новозагорско (1946–1947 г.); продължение на проучванията на Плиска и Преслав (1945–1949 г.); подновяване на разкопките на Ескус при Гиген, Плевенско (1947 г.); проучване на тракийския град Севтопол (днес под яз. Копринка), Казанлъшко (започнали през 1948 г.) и др. (Стаменова 2012: 80).

През 1950 г. на първата археологическа конференция, проведена в БАН, след идеологическата смяна на политическата система, се инициира дискусия за състоянието на археологическото наследство, археологическата наука и задачите, които се поставят пред българската археология и музеология (Денчев, Василева 2010: 240). Според приетата резолюция българската археология трябва да се преустрои според опита на съветската, която, според някои автори, по това време е една от най-активните в теоретично отношение археологически школи (Стаменова 2012: 79).

През първата половина на 1951 г. новосъздаденият Комитет за наука, изкуство и култура¹ инициира разработването на законопроект на „Закон за памет-

¹ КНИК е създаден в началото на 1947 г. и има ранг на министерство, замествайки МИИ (1945–1947 г.). От 1954 до 1957 г. КНИК влиза в състава на Министерство на културата, което се слива след 1957 г. с МНП в МПК до 1963 г. (БДИ 1987: 106-107, 204, 207–208, 233; Денчев, Василева 2010: 247, 256).

ниците на културата“. Според КНИК старият закон от 1911 г. е остарял и не е съобразен с конкретната обстановка в държавата (ЦДА на НРБ, ф. 143, оп. 9, а.е. 138, л. 102). След няколкомесечни обсъждания между различните ведомства, на 30 декември 1951 г. е прието **Постановление № 1608 „За запазване на паметниците на културата“** (ИПНС, бр. 7, 1952). Според чл. 1 от акта „Всички паметници на културата [вкл. археологическите], които се намират в пределите на Народна република България и имат научно, историческо и художествено значение се обявяват за общонародно достояние и се поставят под защита на държавата“ (Пак там, чл. 1). В Постановлението са описани всички категории паметници, като сред тях спадат и недвижимите археологически паметници като: градища, останки от стари селища, селищни и надгробни могили, валове, ровове, светилища и др. (Пак там, чл. 2, букв. б). Тук трябва да уточня, че една част от недвижимите паметници, които имат археологическо значение, са вписани в текста за архитектурните паметници, като: крепости, развалини и останки от стари архитектурни строежи, мостове и др. (Пак там, чл. 2, букв. а). Грижата по тяхното издирване, запазване и възстановяване се възлага на КНИК. В акта е поместена цяла глава, относно запазването на архитектурните паметници на културата, към която се отнасят и някои недвижими културни ценности с археологически профил. В нея са включени текстове, в които се описват дейностите по опазване, проучване, паспортизация, поддържане, използване, застрояване и възстановяване на архитектурните (археологическите) паметници, които дейности се възлагат на народните съвети на депутатите на трудещите се и на ведомствата и организациите, към които се числят тези паметници. Всички дейности относно недвижимото археологическо наследство се извършват под техническото ръководство и контрол на управление „Архитектура“ при Министерството на комуналното стопанство и благоустройство, което съгласува своите действия с БАН и Съвета за паметниците на културата при КНИК. Надзора по заснемане и проучването на паметниците се извършва от БАН (Пак там, чл. 13–18). Недвижими културни паметници от комплексен характер и с особено научно, историческо или художествено значение по предложение на Съвета за опазване на паметниците на културата при КНИК се обявяват с решение на Министерството на комуналното стопанство и благоустройство за забранени строителни зони или за застрояване под специален режим (Пак там, чл. 16). При извършване на археологически разкопки трябва да се вземат необходимите мерки за запазване на находките от разрушение или ограбване, като се създаде охранителна зона при обекта в зависимост от неговия размер и значение (Пак там, чл. 21 и 24, букв. г). Към постановлението е приета и **„Инструкция за привеждане в известност, регистрация и опазване паметниците на културата“**, в която е поместена глава „Регистрация, паспортизация и опазване на недвижимите паметници на културата“ (ИПНС, бр. 79, 1952).

С оглед новите изисквания и с цел да се отстранят някои недостатъци по опазването на културното наследство през 1958 г. е прието **Постановление № 165 „За опазване паметниците на културата и развитието на музейното дело у нас“**. В частта, свързана с недвижимото културно наследство се забелязват несъществени поправки на текстовете. Недвижимите археологически паметници не са записани отделно в текстовете, а са част от цялото недвижимо културно наследство (ИПНС, бр. 68, 1958), което е общонародно достояние и се намира под закрила на държавата в лицето на Министерството на просветата и културата (Пак там, чл. 2). Археологическите разкопки се провеждат с научна цел и се извършват с разрешение на БАН (Пак там, чл. 8). В постановлението е

включен текст, който регламентира действията, които трябва да се предприемат при откриване на недвижими културни паметници след извършване на селскостопански, строителни или благоустройствени работи. А именно, ръководителят е длъжен да преустанови работа и да уведоми незабавно народния съвет или най-близкия музей. Когато МПК излезе с решение, че поради своето значение новооткритият паметник или паметници, трябва да бъдат запазени, инвеститорът, ако не е ТКЗС или частно лице, се задължава да отдели от лимита на обекта кредит за запазването и консервирането им. Ведомствата и обществени организации, на които МПК разрешава да видоизменят, преместят, разрушат или засипят недвижими археологически паметници, се задължават да осигурят кредити за цялостното им проучване и документиране (Пак там, чл. 7). За практическото изпълнение на постановлението на 4 септември 1959 г. е публикуван **Правилник за приложение на 165-то постановление** (ИПНС, бр. 71, 1959). В него най-подробно се развива всеки един член от законодателния акт, като в точка 7 „Архитектурно-строителни паметници“, е включено и недвижимото археологическо наследство като: руини, останки от сгради, съоръжения и др., крепости, гробници и др. (Пак там, чл. 7, букв. а.). Държавата, в лицето на Института за паметниците на културата², и органите по опазване паметниците на културата при народните съвети, полага грижи за издирване, изучаване и опазване на всички недвижими паметници на културата, включително и археологическите (Пак там, чл. 38, букв. а.). Дейностите по издирване и изучаване на недвижимите археологически паметници се осъществява чрез: деклариране, регистрация, инвентаризация и паспортизация (Пак там, чл. 40). Реализацията на тези стъпки, е всъщност процедура по юридическото опазване на археологическите паметници.

На 4 април 1960 г. е прието **Постановление № 82 „За създаване на специализирана организация при Института за паметниците на културата“**, която има за задача да извършва укрепителни, консервационни и възстановителни дейности на недвижимите паметници на културата (ИПНС, бр. 29, 1960).

Широкомащабните археологически разкопки, обявяването на нови археологически, архитектурни, природни и исторически резервати в страната, разширяването на реставрационно-консервационните дейности, както и разрастването на музейната мрежа през 60-те години, налагат една нова нормативна уредба за опазването на културното наследство на България (Недков 2006: 254). През 1966 г. ръководството на Комитета за култура и изкуство издава нареждане за разработване на проектозакон за музеите и правилник за неговото прилагане (Денчев, Василева 2010: 266). След дълги обсъждания, на 4 април 1969 г. е приет новия **„Закон за паметниците на културата и музеите“** (ДВ, бр. 29, 1969). В него се казва, че паметниците на културата са общонародно достояние (Пак там, чл. 2), а тези открити при археологически разкопки [движими и недвижими] са собственост на държавата (Пак там, чл. 16). В закона се дава описание на различните категории паметници, в които влизат и недвижимите археологически паметници, като: селища, квартали, крепости, кули, ровове, светилища, некрополи, могили и др. (Пак там, чл. 3, бук. а. и б.). Един от основните текстове е свързан с обявяването на паметниците на културата, което се извършва от компетентните централни и местни органи по опазването им. Недвижимите архео-

² През 1957 г. Службата за паметниците на културата към КНИК, създадена през 1952 г., прераства в Институт за паметниците на културата, който по-късно е преименуван в Национален институт за паметниците на културата (Недков 2006: 252; Стаменова 2012: 84), а днес е известен под наименованието Национален институт за недвижимо културно наследство.

логически паметници, които имат особено значение за историята и културата на страната ни се обявяват за резервати от Министерски съвет по предложение на Комитета за изкуство и култура, който е с ранг на министерство³. Комитетът упражнява и върховния надзор върху резерватите, като всяка една дейност, която се извършва на територията на резервата се съгласува или изработва от НИПК (Пак там, чл. 4). Ръководството и надзорът по издирване, изучаване и опазване на паметниците се извършва от КИК, чрез своите органи, народни съвети и други държавни и обществени органи (Пак там, чл. 5). Археологическите проучвания на територията на България се извършват от Археологическия институт при БАН, както и от държавните музеи, НИПК и специалисти по археология в университетите, след разрешение от института. Докато с разрешение на МС разкопки в България могат да се извършват и от чуждестранни институти. Що се отнася до укрепителните, възстановителните и консервационни дейности те са делегирани на НИПК при КИК (Пак там, чл. 15). Археологически проучвания за издирване на паметници на културата могат да се извършват и в обществени и частни имоти, без да бъдат очуждавани, като за нанесените щети се изплаща обезщетение (Пак там, чл. 17). При откриване на недвижими археологически паметници вследствие на строителни и селскостопански дейности, работата се спира до определяне на техния статут, като собствениците и ръководителите на строежите трябва да бъдат уведомени в едномесечен срок получавайки указания за мерките, които трябва да предприемат за проучването и запазването им (Пак там, чл. 18). Недвижимите археологически паметници, като част от всички недвижими паметници на културата се степенуват в зависимост от тяхното научно-историческо, архитектурно-градоустройствено и художествено значение: със световно значение, национално значение, местно значение, за сведение (Пак там, чл. 19), а от 2004 г. се включва и с ансамблово значение (ЗПКМ, 2006, чл. 19). През следващите десетилетия ЗПКМ претърпява редица изменения и допълнения, като последните поправки са от месец април 2006 г. (ЗПКМ, 2006). Едно от важните изменения е смяната на ръководния орган, който упражнява ръководството и надзора по издирването, изучаването и опазването на паметниците – от КИК тази дейност преминават в ръцете на новосъздаденото Министерство на културата и неговият министър. Органите, с които МК осъществява дейността си са местното самоуправление и органите на изпълнителната власт в общините, които заменят народните съвети и други обществени органи (Пак там, чл. 5, ал. 1 и 2). Според измененията в закона след 1989 г. археологическите паметници са отделени от останалото недвижимо наследство, като в чл. 12, ал. 1 се казва: „всички археологически обекти... на територията... на Република България“ (Пак там, чл. 12, ал. 1).

През 70-те и 80-те години са приети няколко наредби, свързани с опазването на недвижимото културно наследство и археологическите паметници, като част от него. Едни от тях са пряко свързани с недвижимите археологически паметници и имат ключово значение за опазване им: **„Наредба № 5 за издирване, изучаване и документиране на недвижимите паметници на културата“** (ДВ, бр. 6, 1979); **„Наредба № 17 за определяне границите и режима за използване и опазване на недвижими паметници на културата извън насе-**

³ КИК е наследник на Комитета за култура и изкуство (ККИ), който е създаден през 1963 г., с което МПК се разделя на МНП и ККИ. През 1966 г. ККИ е преименуван на КИК, а през 1977 г. на Комитет за култура (КК) (БДИ 1987: 103–107).

лени места“ (ДВ, бр. 35, 1979); „Наредба № 11 за реда за приемане на извършени консервационни и реставрационни работи по недвижими паметници на културата“ (ДВ, бр. 25, 1983), „Наредба № 4 за буферните зони около резерватите“ (ДВ, бр. 77, 1980), а други имат включени текстове, които се отнасят и за недвижимото археологическо наследство, като „Наредба № 6 за използване и представяне на недвижимите паметници на културата“ (ДВ, бр. 30, 1979).

Важни юридически документи, свързани с опазването и популяризирането на недвижимото културно наследство с археологически профил са и издадените през 50-80-те г. на ХХ в. постановления, наредби и разпореждания за създаване и опазване на историко-археологически резервати в страната, като продължение на подетата инициатива още преди Втората световна война (1939–1945 г.). С Постановление № 161 на МС от 5 август 1958 г. са създадени историко-археологически резервати „Ранно средновековен град Плиска“, „Ранно-средновековен град Преслав“ и „Праисторически, антични и средновековни структури до Мадара“, а през 1981 г. е приета и „Наредба № 22 за опазване на историко-археологическите резервати Плиска – Мадара – Преслав“. През годините са издадени подобни документи и за създаването и опазването на историко-археологически резервати в: Пловдив (Античен град Филипопол), Велико Търново (Царевец, Трапезица и Момина крепост), София (Антична Сердика и Средновековен Средец), Варна (Античен град Одесос), Стара Загора (Античен град Августа Траяна), Хисаря (Античен град Диоклецианополис), Ловеч (Средновековната крепост Хисаря), Силистра (Древно селище Дуросторум-Дръстър), Разград (Античен град Абритус), Никюп (Античен град Никополис ад Иструм), Кабиле (Тракийски античен град Кабиле) и др. (Стаменова 2012: 94–99).

Обществено-политическите и икономически промени в страната след 1989 г. се отразяват негативно върху законодателната дейност в областта на опазване на културното наследство. Съществените промени в структурата на държавния апарат налагат и приемането на нова Конституция на България, гласувана на 12 юли 1991 г. (ДВ, бр. 56, 1991). В нея се съдържа текст, който казва, че държавата трябва да се грижи за опазването на националното историческо и културно наследство (Пак там, чл. 23). В чл. 18, ал. 1 се изтъква, че и „археологическите резервати, определени със закон са изключителна държавна собственост“ (Пак там, чл. 18, ал. 1). След промените от 1989 г. са необходими две десетилетия на българските управляващи да изготвят и приемат нов „Закон за културното наследство“. Той е гласуван от 40-то Народно събрание на 26 февруари 2009 г. (ДВ, бр. 19, 2009). В чл. 1, ал. 1 се казва, че законът урежда опазването и закрилата на културното наследство на Република България (Пак там, чл. 1, ал. 1), като в това число влизат и недвижимите културни паметници с археологически профил. По силата на новия закон терминът „паметник на културата“ се заменя с понятието „културна ценност“ (Пак там, Преходни и Заключителни разпореждания, § 24–42). Закрилата се осигурява от страна на държавата (Пак там, чл. 1, ал. 2), като се създава Национална система по опазване на културното наследство, която включва държавни и общински органи за управление и контрол на дейностите по опазване на културното наследство, музеите и други културни и църковни организации (Пак там, гл. 2, чл. 11). Според текстовете на закона археологическото наследство е част от културното наследство на страната, като то се определя като „наземни, подземни и подводни археологически обекти и резервати“ (Пак там, гл. 6) и включва „материални следи за човешка дейност, неделими от средата, в която са създадени, които се идентифицират чрез археологически разкопки“. Някои от тези археологически следи могат да се определят

като архитектурно-строителни ценности – сгради, съоръжения, конструкции или части от тях, които имат високо културна и историческа стойност. Недвижимите културни ценности с археологически профил се определят спрямо своята принадлежност към определен исторически период – Праистория, Античност, Средновековие, Османски период. Според броя, пространствената структура и териториалния обхват недвижимите културни ценности с археологически профил могат да бъдат единични или групови, като груповите могат да се разделят на ансамбли, комплекси и археологически резервати. Важно разделение при археологическите паметници се прави и според тяхната културна и научна стойност и обществена значимост, в следните категории: „световно значение“ – вписани в Списъка на световното наследство; „национално значение“ – археологически резервати и други обекти с изключителна стойност за културата и историята на страната ни; „местно значение“ – свързани с културата и историята на съответните населени места и области; „ансамблово значение“ – поддържащите пространствената характеристика и архитектурната типология на груповата ценност, към която принадлежат; от 2011 г. е включена и категорията „за сведение“ – самостоятелни обекти с ниска индивидуална стойност – носители на информация за научната и културната област, към която се отнасят. Статутът на националните археологически резервати се определя със закон за всеки отделен резерват (Пак там, гл. 4, чл. 45–50).

Според текстовете на закона опазването на недвижимото културно наследство, в това число и археологическите ценности, представлява цял един процес от няколко изключително важни стъпки – идентифициране, което включва издирване, изучаване и предварителна оценка; деклариране – декларирането на обекти, които имат качествата на недвижими културни ценности се извършва от НИИИКН, като с него се определя научната и културна стойност на недвижимия обект, предварителната му класификация, категория и временните режими на опазване; регистриране – декларираните ценности подлежат на комплексна оценка във връзка с регистрирането им и когато се установи, че те имат качества на недвижими културни ценности директорът на НИИИКН прави предложение до министъра на културата за тяхната окончателна класификация, категоризация и режими на опазване (Пак там, гл. 5, разд. I–III). В закона е поместена цяла една глава, която се отнася за археологическото културно наследство (Пак там, гл. 7), което се разделя на движими и недвижими материални следи от човешката дейност от различни исторически епохи. Всички недвижими културни ценности с археологически профил са публична държавна собственост, като те имат статут на културни ценности с категория „национално значение“ или „национално богатство“ до установяването им като такива по реда на Закона (Пак там, чл. 146). Археологическото наследство на страната се издирва и изучава чрез теренни проучвания, посредством деструктивни и недеструктивни методи, като вторите се прилагат при всяка възможност. Що се отнася до начина на организация на разкопките, те биват редовни и спасителни, като се извършват по ред, определен с наредба на министъра на културата. Редовните археологически теренни проучвания се осъществяват след разрешение на министъра на културата или оправомощено от него длъжностно лице въз основа на експертно становище на Съвета за теренни проучвания, а когато те са спасителни, разрешението се издава от председателя на Съвета за теренни проучвания, който уведомява министъра на културата. В текста на закона е дадено подробно описание на това, кои лица могат да извършват археологически проучвания, както и нужната документация за издаване на разрешение за разкопки. Дадени са и стъпките, които трябва да се

спазват от научния ръководител при провеждане на археологическите проучвания и след техния край (Пак там, чл. 153 и чл. 158).

Веднага след приемането на „Закона за културното наследство“, започват и дискусии в научните и експертни среди, свързани с работата по опазване на културното наследство на България, относно ефективността на нормативния акт. Според не малко експерти законът е преливащ от недомислия и е неефективен както по отношение на недвижимите, така и на движимите културни ценности (Тулешков 2009: 120). Тук ще дам пример от първия текст на закона, свързан с опазването на недвижимото археологическо наследство, относно възстановяването археологическите обекти. В чл. 153, ал. 1, т. 5 се казва, че лицето, което получава разрешително за провеждане на археологически разкопки е длъжно да „осигури частично или пълно възстановяване на външния вид на археологическия обект, освен в случаите, когато има друго решение, по смисъла на издаденото разрешение за теренно проучване“ (ДВ, бр. 19, 2009, чл. 153, ал. 1, т. 5), а след изменението на същата точка от 2011 г. се казва, че лицето е длъжно да: „осигури възстановяване на външния вид на археологическия обект, когато теренното археологическо проучване няма да продължи, освен в случаите, когато има друго решение, взето по реда на този закон“ (ДВ, бр. 54, 2011, § 87, ал. 1, т. 5). Тук ключовата дума е „възстановяване“. Какво иска да каже уважаемият български законотворец с този термин, особено след като от текста отпада думата „частично“ и остава само „възстановяване на външния вид на археологическия обект“? Дали се има предвид възстановяване на мястото и терена във вида отпреди извършените разкопки или нещо друго, може само да се гадае. Но така написан, текста може да бъде тълкуван по-различни начини. Съществуват предположения, че този текст ще развърже ръцете на доста „експерти“, които имат желание да възстановят нашето недвижимо археологическо наследство в цялостен вид, независимо от нанасянето на пагубни вреди върху неговата автентичност със своите хипотетични реконструкции.

В края на ХХ и началото на ХХІ в. са гласувани редица нормативни документи, които са свързани с опазването и проучването на недвижимото археологическо наследство. През 1996 г. е приета **„Наредба № 26 за развитието, ползването и управлението на автоматизираната информационна система „Археологическа карта на България“** (ДВ, бр. 34, 1996), а две години по-късно е обнародвана **„Наредба № 5 за обявяване на недвижимите паметници на културата“** (ДВ, бр. 60, 1998), която отменя и заменя **„Наредба № 5 за издирване, изучаване и документиране на недвижимите паметници на културата“** от 1979 г. След гласуване на ЗКН, на 14 февруари 2011 г. е приета **„Наредба № Н-00-0001 за извършване на теренни археологически проучвания“**, която регламентира условията и реда за провеждане на археологическите разкопки (ДВ, бр. 18, 2011). В специална глава от наредбата се регламентира регистрацията и използването на специални технически средства при провеждане на археологически проучвания, а МК води регистър, в който се вписва информацията за всяко едно от тези средства (Пак там, гл. 6). Същата година е приета и **„Наредба за обхвата, структурата, съдържанието и методологията за изработване на плановете за опазване и управление на единични или групови недвижими културни ценности“**, която има голямо значение за начина на опазване на недвижимото археологическо наследство (ДВ, бр. 19, 2011). На 6 април 2011 г. МК приема **„Наредба № Н-2 за създаване, поддържане и предоставяне на информация от Автоматизирана информационна система „Археологическа карта на България“**. С нея се урежда редът на създаване и поддържане на

системата „Археологическа карта на България“, както и по какъв начин и на кого може да се предостави информация от нея (ДВ, бр. 32, 2011). Тя представлява база данни, която съхранява информация за недвижимите културни ценности с археологически профил на България, създадена и поддържана от Националния археологически институт с музей при БАН (Пак там, чл. 2). Важен нормативен документ, който има значение за опазването на недвижимото археологическо наследство е приетата на 21 ноември 2012 г. **„Наредба № Н-12 за реда за идентифициране, деклариране, предоставяне на статут и за определяне на категорията на недвижимите културни ценности, за достъпа и подлежащите на вписване обстоятелства в Националния регистър на недвижимите културни ценности“**. В нея е регламентиран редът за идентифициране, деклариране и предоставяне на статут на недвижими културни ценности, част от които са археологическите паметници (ДВ, бр. 98, 2012).

Издадени и приети са и различни поднормативни документи, като правилници и заповеди, които имат отношение към работата по издирване, изучаване и опазване на недвижимото археологическо наследство. През годините са гласувани няколко правилника за устройството и задачите на НИИИИ, с техните изменения и допълнения (ДВ, бр. 102, 1976; ДВ, бр. 28, 2000; ДВ, бр. 8, 2012), както и правилници за провеждане на археологически проучвания, като: **„Правилник за провеждане на теренни археологически проучвания в Република България“** от 1997 г. (ДВ, бр. 12, 1997); **„Правилник за работа със земекопна техника на археологически обекти в Република България“**, приет на 12 май 2006 г. на заседание на Съвета за теренни проучвания към НАИИМ при БАН (Правилник за работа със земекопна техника, 2006), **„Правила за предоставяне на целева финансова подкрепа за теренни археологически проучвания и теренна консервация“** и **„Правила за избор на обекти и определяне на дейности за предоставяне на целева финансова подкрепа в областта на консервацията и реставрацията на недвижими културни ценности“** за различни години (Дирекция „Културно наследство“, 2019) и др.

През 2012 г. се ражда идеята за **„Закон за Великите старите столици на България“**. Новият законопроект се отнася за градовете Плиска, Велики Преслав, Велико Търново и Видин. Според вносителите му нормативната реформа е необходима с цел да се регламентират по-ясни политики за опазване, поддържане, управление, развитие и популяризиране на историко-археологическите резервати – старите столици на България. В началото на декември 2016 г. проектът е внесен в деловодството на НС за разглеждане и гласуване (Писмо № 654-01-139). След като този законопроект е отхвърлен, на 26 януари 2022 г. е внесен нов текст за обсъждане и гласуване в НС, който вече включва и градовете Никопол и Силистра (Писмо № 47-254-01-9). В края на юли 2022 г. Законопроектът е отхвърлен от Комисията по култура и медии към НС (Комисия по културата и медиите, 2022).

Нормативната база е необходимото първостепенно условие за юридическото и физическо опазване на българското недвижимо културно наследство с археологически профил.

В последните години тече ожесточен диспут по темата **„Опазване на културното наследство на страната“**. Най-сериозните дебати са свързани с промените в Закона за културното наследство, които се отнасят за опазването на недвижимите културни ценности. Голяма част от експертите в областта се обединяват с една единствена цел – да се промени този неефективен за българското културно наследство нормативен акт. Измененията в някои негови текстове са наложи-

телни с оглед опазването на недвижимите културни ценности с археологически профил и запазването им в автентичен вид, носещи историческа информация и културни послания за бъдещите поколения на България и чуждестранните гости на страната.

Съкращения:

БАН – Българска академия на науките
ДВ – Държавен вестник
ЗПКМ – Закон за паметниците на културата и музеите
ИПНС – Известия на Президиума на Народното събрание (ДВ)
КИК – Комитет за изкуство и култура
КК – Комитет за култура
ККИ – Комитета за култура и изкуство
КНИК – Комитет за наука, изкуство и култура
МИИ – Министерство на информацията и изкуствата
МК – Министерство на културата
МНК – Министерство на народната просвета
МПК – Министерство на просветата и културата
НАИМ – Национален археологически институт с музей
НИНКН – Национален институт за недвижимо културно наследство
НИПК – Национален институт за паметниците на културата
НРБ – Народна република България
РБЕ – Ранна бронзова епоха
ТКЗС – Трудовото кооперативно земеделско стопанство
ЦДА – Централен държавен архив

Б И Б Л И О Г Р А Ф И Я

Нормативни и архивни документи

Конституции

ДВ, бр. 56, 1991: Конституция на България. – *Държавен вестник*, бр. 56, 13.07.1991.

Закони

ДВ, бр. 29, 1969: Закон за паметниците на културата и музеите. – *Държавен вестник*, бр. 29, 11.04.1969.

ЗПКМ, 2006: Закон за паметниците на културата и музеите. *София, 2006.*

ДВ, бр. 19, 2009: Закон за културното наследство. – *Държавен вестник*, бр. 19, 13.03.2009.

ДВ, бр. 54, 2011: Закон за изменение и допълнение на Закона за културното наследство. – *Държавен вестник*, бр. 54, 15.07.2011.

Наредби

ДВ, бр. 6, 1979: Наредба № 5 за издирване, изучаване и документиране на недвижимите паметници на културата. – *Държавен вестник*, бр. 6, 19.01.1979.

ДВ, бр. 30, 1979: Наредба № 6 за използване и представяне на недвижимите паметници на културата. – *Държавен вестник*, бр. 30, 13.04.1979.

ДВ, бр. 35, 1979: Наредба № 17 за определяне границите и режима за използване и опазване на недвижими паметници на културата извън населени места. – *Държавен вестник*, бр. 35, 04.05.1979.

ДВ, бр. 77, 1980: Наредба № 4 за буферните зони около резерватите. – *Държавен вестник*, бр. 77, 03.10.1980.

ДВ, бр. 25, 1983: Наредба № 11 за реда за приемане на извършени консервационни и реставрационни работи по недвижими паметници на културата. – *Държавен вестник*, бр. 25, 29.03.1983.

ДВ, бр. 34, 1996: Наредба № 26 за развитието, ползването и управлението на автоматизираната информационна система Археологическа карта на България. – *Държавен вестник*, бр. 34, 23.04.1996.

ДВ, бр. 60, 1998: Наредба № 5 за обявяване на недвижимите паметници на културата. – *Държавен вестник*, бр. 60, 27.05.1998.

ДВ, бр. 18, 2011: Наредба № Н-00-0001 за извършване на теренни археологически проучвания. – *Държавен вестник*, бр. 18, 01.03.2011.

ДВ, бр. 19, 2011: Наредба за обхвата, структурата, съдържанието и методологията за изработване на плановете за опазване и управление на единични или групови недвижими културни ценности. – *Държавен вестник*, бр. 19, 08.03.2011.

ДВ, бр. 32, 2011: Наредба № Н-2 за създаване, поддържане и предоставяне на информация от Автоматизирана информационна система Археологическа карта на България. – *Държавен вестник*, бр. 32, 18.04.2011.

ДВ, бр. 98, 2012: Наредба № Н-12 за реда за идентифициране, деклариране, предоставяне на статут и за определяне на категорията на недвижимите културни ценности, за достъпа и подлежащите на вписване обстоятелства в Националния регистър на недвижимите културни ценности. – *Държавен вестник*, бр. 98, 11.12.2012.

Постановления, правилници, инструкции

ИПНС, бр. 7, 1952: Постановление № 1608 За запазване на паметниците на културата. – *Известия на Президиума на Народното събрание*, бр. 7, 22.01.1952.

ИПНС, бр. 68, 1958: Постановление № 165 За опазване паметниците на културата и развитието на музейното дело у нас. – *Известия на Президиума на Народното събрание*, бр. 68, 26.08.1958.

ИПНС, бр. 29, 1960: Постановление № 82 За създаване на специализирана организация при Института за паметниците на културата. – *Известия на Президиума на Народното събрание*, бр. 29, 08.04.1960.

ДВ, бр. 8, 2012: Постановление № 8 от 18.01.2012 г. За приемане на правилник за устройството и дейността на Националния институт за недвижимо културно наследство. – *Държавен вестник*, бр. 8, 27.01.2012.

ИПНС, бр. 71, 1959: Правилник за приложение на 165-то постановление. – *Известия на Президиума на Народното събрание*, бр. 71, 04.09.1959.

ДВ, бр. 102, 1976: Правилник за устройството и задачите на Националния институт за паметниците на културата. – *Държавен вестник*, бр. 102, 24.12.1976.

ДВ, бр. 12, 1997: Правилник за провеждане на теренни археологически проучвания в Република България. – *Държавен вестник*, бр. 12, 07.02.1997.

ДВ, бр. 28, 2000: Постановление № 38 от 27 март 2000 г. за приемане на Правилник за устройството и задачите на Националния институт за паметниците на културата. – *Държавен вестник*, бр. 28, 04.04.2000.

Правилник за работа със земекопна техника, 2006: Правилник за работа със земекопна техника на археологически обекти в Република България. – *Съвет за теренни проучвания към НАИМ-БАН, 2006.* – <http://naim.bg/bg/content/category/100/33/> (Видян на 03.09.2022).

ИПНС, бр. 79, 1952: Инструкция за привеждане в известност, регистрация и опазване паметниците на културата. – *Известия на Президиума на Народното събрание*, бр. 79, 23.09.1952.

Централен държавен архив

ЦДА на НРБ, ф. 143, оп. 9, а.е. 138, л. 102: Преписка на КНИК. – *Централен държавен архив на НРБ. Държавна агенция архиви, ф. 143, оп. 9, а.е. 138*

Писма

Писмо № 654-01-139: Писмо до Председателя на Народното събрание текст на Закон за старите столици на България. Проект. вх. № 654-01-139/09.12.2016 г. – Законопроекти. Народно събрание на Република България. 2016. – <http://parliament.bg/bg/bills/ID/66499> (Видян на 02.09.2022).

Писмо № 47-254-01-9: Писмо до Председателя на Народното събрание с текст на Закон за старите столици на Република България. Проект вх. № 47-254-01-9/26.01.2022 г. – Законопроекти. Народно събрание на Република България. – <https://www.parliament.bg/bg/bills/ID/163994> (Видян на 09.09.2022).

Литература

Монографии и статии

БДИ 1987: *Български държавни институции, 1879–1986. Енциклопедичен справочник.* Съст. В. Меодиев, Л. Стояов. София, 1987.

Денчев, Василева 2010: С. Денчев, С. Василева. *Държавна политика за културно-историческото наследство на България, 1878–2009.* София, 2010.

Недков 2006: С. Недков. *История на музейното дело в България.* София, 2006.

Стаменова 2012: М. Стаменова. *Модели на опазване на културното археологическо*

наследство в България. София, 2012.

Тулешков 2009: Н. Тулешков. *Новият закон е пагубен за недвижимото културно наследство.* – В: *Паметници, реставрация, музеи*, 1–2, 2009, с. 120–121.

Интернет източници

Дирекция „Културно наследство“ 2019: Дирекция „Културно наследство, музеи и изобразителни изкуства“. *Недвижимо културно наследство.* Министерство на културата, 2019. – <http://mc.government.bg/page.php?p=58&s=429&sp=430&t=0&z=0> (Видян на 05.09.2022).

Комисия по културата и медиите 2022: Комисия по културата и медиите. *Обсъждане и гласуване на Законопроект за старите столици в Република България, № 47-254-01-9,* внесен на 26.01.2022 г. Видео архив, 21.07.2022.

<https://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/2966> (Видян на 09.09.2022).

S U M M A R Y

**BULGARIAN LEGISLATION IN THE FIELD OF IMMOVABLE CULTURAL HERITAGE
WITH ARCHAEOLOGICAL PROFILE (1878–1944).
HISTORICAL REVIEW**

Daniel Ivanov

The study is a continuation of D. Ivanov's article "Bulgarian legislation in the field of immovable cultural heritage with an archaeological profile (1878–1944). Historical overview", published in the "E-Bulletin" of the Regional History Museum – Sofia, № 4, 2021. An attempt has been made to provide a historical review of the Bulgarian legislation in the field of immovable cultural heritage with an archaeological profile from the Second World War period to the present. With the political and social changes that occurred after the end of the war, a new stage in the legislation in the field of immovable cultural heritage began. New legislative acts have been adopted that upgraded what was already achieved in the previous period in the field of regulations related to the protection of immovable cultural heritage. Fifty eight years after the enactment of the Antiquities Act of 1911, a new "Cultural Monuments and Museums Act" (1969) was passed, which remained in force until 2009, when the latest "Cultural Heritage Act" was passed.

Ключови думи: археологическо наследство, българско законодателство, исторически преглед

Keywords: archaeological heritage, Bulgarian legislation, historical review

A B T O P

Д-р Даниел Иванов
Регионален исторически музей – София
daniel_ivanov1979@abv.bg

Daniel Ivanov, PhD
Regional History Museum – Sofia
daniel_ivanov1979@abv.bg

